

INTERTEKSTUALLIK TUSHUNCHASINING KELIB CHIQISHI VA TILSHUNOSLIKDA QO'LLANISHI

Murtazoyev Otabek Nusrat o'g'li

Bukhara state university
(Buxoro davlat universiteti)

Annotatsiya. *Lingvistika va matnshunoslikda intertekstuallik matni mazmun darajasida qurishning universal tamoyilidir, chunki har qanday matn retrospektiv va prospektiv ravishda boshqa tadqiqotlar bilan bog'lanadi. Bilimlar uzluksizligi qonuniga ko'ra, har bir yangi o'quv matni bilimlarni saqlash va shu bilimlarni ishlab chiqaruvchi odamlar o'rtasidagi aloqani amalga oshiradigan murakkab mexanizm bilan bog'liq. Matnni talqin qilish boshqa matnlarni bilishiga bog'liq. Intertekstuallik o'quvchining xotirada saqlanadigan bilimlarini faollashtiradi, matnni qabul qiluvchilar esa yangi matnlarni tushunishlari uchun oldingi ma'lumotlar bilan qurollangan bo'lishi kerak.*

Tadqiqotning uslubiy bazasi zamonaviy tilshunoslik, diskursiv va kommunikativ yondashuvlarga olib keladi. Tadqiqot mavzusi yangi ilmiy paradigma kontekstida zamonaviy tilshunoslikning rivojlanish tendentsiyalariga mos keladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, akademik nutqda intertekstuallik mazmun darajasida ilmiy matn yaratishning universal prinsipi hisoblanadi, chunki har qanday matn retrospektiv va prospektiv ravishda boshqa tadqiqotlar bilan bog'langan.

Kalit so'zlar: *Intertekstuallik, intertekstual birliklar Intertekstuallik, semiotika, monologizm, dialogizm, kommunikativ-pragmatik, retrospektiv., tipologik.*

Abstract. *In linguistics and textual studies, intertextuality is a universal principle of text construction at the level of content, since any text is retrospectively and prospectively connected with other studies. According to the law of continuity of knowledge, each new educational text is associated with a complex mechanism that implements communication between the people who produce this knowledge and the storage of knowledge. The interpretation of the text depends on the knowledge of other texts. Intertextuality activates the reader's stored knowledge, while text recipients must be armed with prior knowledge to understand new texts. The methodological base of the research leads to modern linguistics, discursive and communicative approaches. The research topic corresponds to the development trends of modern linguistics in the context of the new scientific paradigm. The results show that intertextuality in academic discourse is a*

universal principle of scientific text creation at the content level, as any text is retrospectively and prospectively connected with other studies.

Key words. *Intertextuality, intertextual units Intertextuality, semiotics, monologism, dialogism, communicative-pragmatic, retrospective., typological.*

Intertekstuallik nazariyalarining tarixi va kelib chiqishi quyidagi nazariyalardan kelib chiqadi

Intertekstuallik yaqinda o'rganilgan. Turli kommunikativ sohalardagi matnlar, xususan, rus, ingliz, nemis, o'zbek kabi turli tillarda akademik muloqotda intertekstuallik o'rganilgan.

Tadqiqot uchun material ispan olimlarining 2005-2019 yillardagi umumiy hajmi 1000 sahifadan iborat akademik maqolalari edi. Ushbu tadqiqotda akademik matn ilmiy bilimlarni saqlash, rivojlantirish va uzatish maqsadida ilmiy faoliyatni amalga oshirish jarayonida maxsus yaratilgan matnning maxsus turi sifatida qaraladi. U informativlik, yaxlitlik, izchillik, materialni taqdim etishda aniqlik, bog'liqlik, to'liqlik, artikulyatsiya va tartiblilik kabi xususiyatlar bilan tavsiflanadi, bu funktsional substansial, kommunikativ pragmatik va lingvistik-stilistik darajalarda namoyon bo'ladi. Tadqiqotimizning metodologik asosi quyidagilardan iborat: diskursiv va kommunikativ yondashuvlar; falsafiy kategoriyalar: 1) olimning nutqiy faoliyati tushunchasi ajralib turadigan faoliyat; 2) izchillik, unga ko'ra dunyoning ilmiy manzarasi akademik matnda aks ettiriladi; 3) nutq nazariyasi.

Intertekstuallik kontseptsiyasini ishlab chiqish uchun uning turli nuqtai nazardan tahlil qilinishiga alohida e'tibor qaratish lozim. Intertekstuallik tushunchalarining xilma-xilligi mavjud bo'lib, ularni umumiy ma'noda ikki guruhga bo'lish mumkin: intertekstuallik matnning universal xossasi bo'lgan keng yondashuv va tor yondashuv, u turli omillar bilan funktsional shartlangan o'ziga xos xususiyatdir. Intertekstuallik atamasi Baxtin tomonidan ishlab chiqilgan dialogik yoki polifonik nutq nazariyasidan kelib chiqqan.

1967 yilda Yuliya Kristeva o'zining "Baxtine, le mot, le dialogue et le roman" maqolasini e'lon qildi, unda M.Baxtinning "o'zgarlar so'zlari" va "dialogizm" haqidagi g'oyalaridan boshlab, u o'z ichiga oladi [1, p.76]. Intertekstuallik kontseptsiyasi hozirgi kunga qadar juda mashhur. Yuliya Kristevaning so'zlariga ko'ra, "har qanday matn iqtiboslar mozaikasi sifatida qurilgan va boshqa matnni singdirish va o'zgartirishdir".

Matnlar o'z mohiyatiga ko'ra matnlararodir: ular boshqa matnlarning elementlarini ma'lum bir maqsad uchun qamrab oladi. Intertekstuallik matnni mato yoki tarmoq sifatida ko'rib chiqadi, bu erda turli xil nutqlardan kelib

chiqadigan matnlar kesishadi va tartibga solinadi.

Intertekstuallik mavzusidagi nazariy munozaralarda ikkita asosiy tushuncha ajralib turdi: - har qanday matnni universal intertekstning bir qismi deb hisoblaydigan, uni barcha jihatlar bilan shartlaydigan poststrukturalizmning global modeli; - matnlararo matn yoki matnlar guruhlari o'rtasidagi ongli, qasddan yoki aniq havolalar bilan cheklangan deb hisoblaydigan aniqroq strukturalistik yoki germenevtik modellar. Ikkala model ham til nazariyasi, matn nazariyasi va bilim nazariyasi nuqtai nazaridan o'z kognitiv salohiyatiga va ularning taxminlariga ega.

Intertekstuallik bu birinchi navbatda adabiyotda ushbu yo'nalishning rivojlanishi bilan tilda paydo bo'lgan postmodernizm birliklari sifatida tan olinadi. Shuni ta'kidlash kerakki, filning taqdim etilgan hodisalari keng qamrovli o'rganilishni talab etadi, bu esa ko'plab tilshunoslar uchun ushbu hodisalarni tahlil qilish va bir qator lingvistik farazlarni hal qilish imkonini beradi. Intertekstuallik nazariyasining keyingi rivojlanishi matnlarni ko'rib chiqish va ularning mohiyatini turli nuqtai nazardan o'rganishga imkon berdi. Intertekstuallik hodisasi umuman olganda, o'zaro aloqador matnlarda bog'lovchi bo'g'in vazifasini bajaradi.

Taqdim etilgan lingvistik hodisalar o'quvchining keng dunyoqarashi va uning yetarli ma'lumoti haqida gapiradigan ma'lum bir bilimga ega bo'lishini tahmin qilish bilan qiziqdir. Ushbu birliklar fon birliklaridan farq qiladi, chunki u batafsilroq va umumiy insoniy xabardorlik doirasidan tashqariga chiqadi. Ko'pincha yozuvchilar o'zlarining asarlarida aniq ijtimoiy, tarixiy yoki kundalik haqiqatga murojaat qilishadi, shu bilan birga intertekstuallikni yaratadilar. Intertekstuallik hodisasi matnlarning o'zaro "aloqasini" va ularning aniq tematik birligini taxmin qiladi. Muallifning intertekstualligini o'zlashtirish yoki plagiat, deb atash mumkin emas chunki bu atama aslida ko'ringanidan ancha kengroq. Intertekstualizm deganda kommunikativ, semiotik madaniy muhitda ikki yoki undan ortiq matnlarning o'zaro ta'siri tushuniladi, uning yakuniy maqsadi asl matnga iqtiboslar, ma'lumotnomalar, kiritishdir. Shunday qilib, intertekstuallik taqdim etilgan hodisalarning muxtor, mustaqil asosda nutqda mavjudligini va ularning bitta matn doirasida birgalikda ishlashini isbotlaydi. Ishora va matnni bir-biridan ajratib turadigan xususiyati ularni tushunish usulidir.

Demak, shuning uchun biz intertekstuallik boshqa tadqiqotlar bilan retrospektiv va istiqbolli ravishda bog'langan, intertekstual markerlar to'plamiga ega va keng nutq maydoniga ochiq bo'lgan ilmiy matnqurilishining universal prinsipi degan xulosaga kelishimiz mumkin.

ADABIYOTLAR:

1. Baxtin, M.M. Questions of Literature and Aesthetics. Moscow: Arts, 1979.
2. Chernyavskaya V.E B.E. Polycodedness. Intertextuality. Interdiscursivity. Moscow: Librocom, 2009.
3. Dolzhich E.A. Intertextuality in modern scientific discourse. Germany: LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH&Co, 2012.
4. Kristeva J. Bakhtine, le mot, le dialogue ET le roman. Paris, 1967
5. Rasulov, Z., & Murtazoyev, O. (1785). The Role of the Context and Situation in Intertextuality. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2 (5), 328–335.
6. Rasulov, Z., & Murtazoyev, O. (2023). The Role of the Context and Situation in Intertextuality. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(5), 328-335.
7. Rasulov , Z., & Murtazoyev , O. (2024). THE USE OF INTERTEXTUALITY IN LANGUAGE. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 45(45). Извлечено от http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/11789